

Економічна теорія

Богдан АНДРУШКІВ,
Юрій ВОВК,
Ольга ПОГАЙДАК

**КРИЗА ВЗАЄМОВІДНОСИН
У ЗАГАЛЬНІЙ ТЕОРІЇ КРИЗ**

Резюме

Статтю присвячено актуальній проблемі виникнення криз, їх попередження та пом'якшення можливих негативних наслідків. Досліджено проблеми прогнозування суспільних протиріч та організації управління кризами взаємовідносин. Розглянуто можливі заходи для організованого протистояння кризовим явищам шляхом впровадження Економічної Конституції України як засобу регламентування економічної діяльності в державі.

Ключові слова

Криза, теорія криз, антикризове управління, криза взаємовідносин, Економічна Конституція України.

© Богдан Андрушків, Юрій Вовк, Ольга Погайдак, 2011.

Андрушків Богдан, докт. екон. наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Вовк Юрій, канд. техн. наук, доцент, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна.

Погайдак Ольга, канд. екон. наук, ст. науковий співробітник, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна.

Класифікація за JEL: B10.

Постановка проблеми. Поняття кризи в кожній сфері суспільного життя, у технічних, біологічних системах має свої визначення і трактування як явище, що характеризує зміни або певний переломний етап у функціонуванні тієї чи іншої системи. У даний час економічні кризи науковцями вивчені доволі глибоко і всебічно, однак окремі моменти цього унікального процесу якісних перетворень у суспільстві проявляються в нових видах і формах. Наприклад, в умовах тривалої всеохоплюючої кризи нашого суспільства почали проявлятися нові етапи її проходження. У цьому випадку будь-які відомості у сфері, що стосується цієї теми і в контексті вдосконалення господарських механізмів, системи відносин у сфері економіки, мотивації людського капіталу, вивчають практики.

Власне, ці обставини й зумовлюють не лише необхідність подальшого і ще глибшого та ґрунтовнішого вивчення цього явища, а й актуальність та своєчасність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізуючи соціально-економічну ситуацію недалекого минулого, наукові та газетні статті з цієї тематики, вивчаючи хід перебудовчих процесів, маємо підстави зробити висновок: теорія криз успішно розвивається і доповнюється. Унаслідок вивчення проблематики та громадської думки в цій сфері серед пересічних громадян Академією соціального управління встановлено, що розвиток виробництва на даному етапі характеризується не лише відомими етапами: гальмування, спаду, рецесії та кризи, а й новими термінами, серед яких регрес, деградація і колапс.

За результатами наукових досліджень наводять приклади, що стосуються економічних криз, які мали місце в різних державах на сучасному етапі та в минулих століттях. Тим часом, вони (кризи) існували задовго до тих років, які сьогодні називають. Причому на кожному етапі вони уніфікувались, набували нових форм. На даний час наукових визначень згаданих понять поки що немає, але під ними однозначно слід розуміти певне погіршення соціально-економічної ситуації.

З цієї проблематики заслуговують на увагу наукові праці В. О. Василенка [2], І. Ансоффа [3], В. Крутько [4]. Певні теоретичні та навчально-методичні напрацювання в цій сфері має Міжрегіональна Академія управління персоналом. Книга цього навчального закладу «Антикризове управління» (авт. А. Д. Чернявський. – К., 2006. – 251 с.) [1], здобула широку популярність серед науковців та громадян України. Є відповідні видання з цієї тематики

в Тернопільському національному технічному університеті імені І. Пулюя та Тернопільському національному економічному університеті. Останній з цієї проблематики організував Міжнародну науково-практичну конференцію в Анталії (Туреччина 2007 р.), яка прийняла відповідні рекомендації.

Не можна не згадати у зв'язку з цим Програму Кабінету Міністрів України щодо надзвичайних заходів зі стабілізації економіки і її виходу з кризового стану, яка виконується, у силу відомих причин, з певними труднощами. Тим часом, глибинних наукових розробок у цій сфері поки що немає. Практично не досліджено природу виникнення криз, не вироблено науково обґрунтованих шляхів виходу із системних криз, які повинні на даний час розглядатись у контексті законів і закономірностей функціонування глобальної економіки.

У таких нестабільних економічних та політичних умовах обґрунтованою і виправданою є необхідність розробки і впровадження Економічної Конституції України. Згідно з цією конституцією, функціонування національної економіки забезпечувало би планово-економічне і фінансове бачення перспектив розвитку конкурентних галузей економіки з науково обґрунтованими податковими можливостями регіонів, економічним захистом вітчизняного товаровиробника та соціальним захистом громадян.

Це приведе до чесного, вчасного і головне – справедливого розподілу і перерозподілу прибутків, сукупного суспільного продукту; створення умов і зацікавленості у творчій праці, реалізації обґрунтованої соціальної політики тощо. Справді, якщо цього не відбудеться, то економічний кризовий застій призведе до подальшої деградації економіки та занепаду держави. Власне, останнє турбує український політикум, громадськість і... науку, висновками якої не дуже цікавляться державні управлінські органи.

Метою статті є вивчення природи та особливостей виникнення і розвитку криз, а також розробка пропозицій із послаблення їх дії на суспільні процеси і життя. Реалізація такого задуму в умовах нашої держави, за переконанням авторів, можлива шляхом розробки і впровадження Економічної Конституції України.

Виклад основного матеріалу. Стратегічною метою України є побудова в умовах жорстокого глобалізованого світу держави зі стабільною економікою, сучасним високорозвиненим суспільством, конкурентоспроможним виробництвом, власною організацією захисту виробника і виробничника.

Практично це означає не лише чітке формулювання національних інтересів України, розробку досконалих організаційно-правових механізмів їх захисту, а і свідоме та послідовне обстоювання їх шляхом впровадження антикризових заходів.

Таким чином, відповідно до чинної теорії криз, на даний час доцільна розробка та впровадження принципово нової для України політичної ідеології, що спирається на глибинні тисячолітні корені української нації, на уявлен-

ня українців про свободу і справедливість, а також на відпрацювання в сучасному світі найбільш досконалих механізмів управління розвитком суспільства XXI століття, які, знову ж таки, в економічній сфері можуть бути закріплені в Економічній Конституції України.

На даний час суспільні кризи поділяють (за найвиразнішими ознаками) на економічні, політичні (у політичному середовищі), релігійно-духовні (які мають місце в релігійному середовищі), валютні, фінансові, демографічні, екологічні, управлінські і навіть конституційні. Загалом, у нинішніх умовах їх перелік можна було б облікувати десятками в кожній сфері суспільного життя. В Україні, як було зазначено, найяскравіше проявляються численні економічні кризи, рецесії та депресивні стани, у т. ч. регресії, деградації, колапс.

За результатами наукових досліджень можна навести приклади, що стосуються економічних криз, які мали місце в різних державах на сучасному етапі та в минулих століттях. Причому на кожному етапі вони уніфікувались, отримували багато різноманітних трактувань. Виявлено, що у сфері суспільного виробництва в державах пострадянського простору домінували кризи недовиробництва. За кордоном мали місце, більшою мірою, кризи перевиробництва, які теж характеризуються відповідними депресивними станами. Нині недостатньо досліджено принципові, генетично глибинні витоки їх виникнення. Поки що науковці досліджують не причини їх виникнення, а засоби їх усунення.

Відомо, що в кризових протистояннях особливе місце належить використанню знань у цій сфері, виявленню напрямів щодо їх застосування і забезпечення ефективності кінцевих результатів, на які впливають не лише закони і закономірності, а і формальні, довільні чинники, у тому числі хитрість, підступність, віроломство тощо. Через це одні потерпають, а інші на цьому сприятливому ґрунті успішно розвиваються чи розквітають.

Кризові явища виникають, як правило, за наявності певних протиріч і суперечностей, тобто двополюсних кризоутворювальних чинників. Наприклад, суперечності між природою і людиною, природою чи державою породжують екологічні кризи та, як наслідок, відповідні їй позитивні чи негативні результати. Конфліктні ситуації системного, побутового чи іншого характеру між чоловіками і жінками можуть впливати на всі сторони суспільного життя і провокувати певні демографічні зміни. Суперечності між державою та окремими партіями можуть спричиняти політичні кризи тощо.

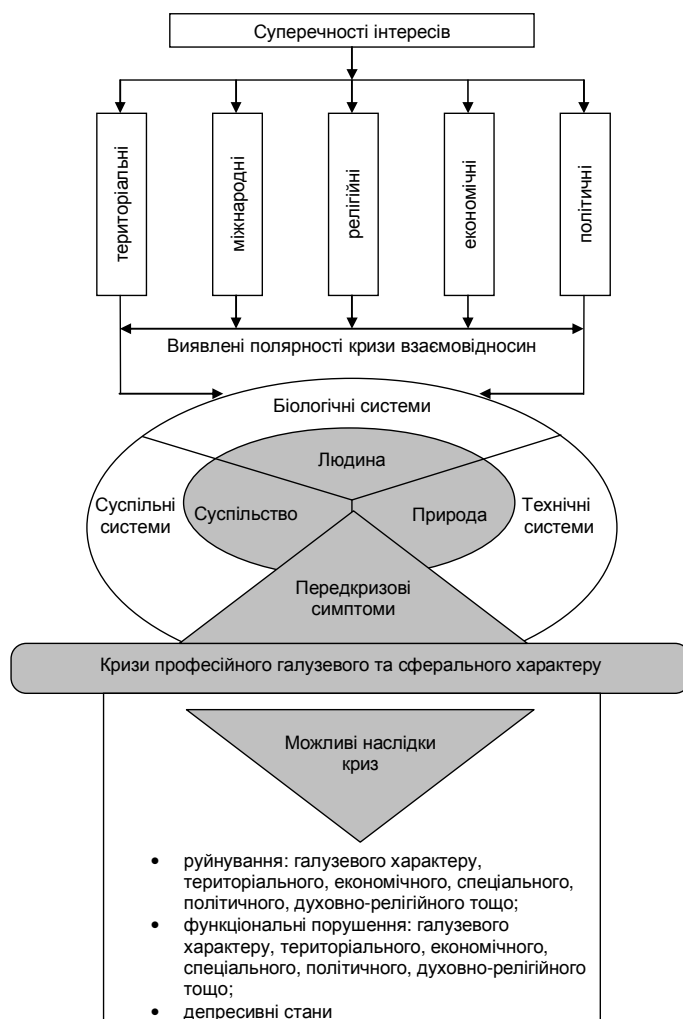
Нами вивчено природу виникнення та наслідки криз взаємовідносин, що продемонстровано на рис. 1.

Власне погіршення взаємовідносин спричиняло і спричиняє, як наслідок, подальші негативи цього явища. Живим прикладом у цьому плані знову виступає держава Україна, яка, хоч і стала незалежною та, в результаті розпаду СРСР, розриву взаємозв'язків, має, за свідченням учених, найвищі

серед усіх держав посттоталітарного простору потенційні можливості, одразу ж набула значної кількості розмаїтих конфліктів і криз. Разом з тим, ми розуміємо, що живемо в унікальному глобальному середовищі, середовищі перманентних криз, з якими, в силу певних чинників, здається, не дуже хтось хоче боротися, розраховуючи на те, що все влаштується само по собі.

Рисунок 1

Природа виникнення та наслідки криз взаємовідносин

Власне, небажання розв'язувати насущні кризові проблеми пояснюється, з одного боку, некомпетентністю, а з іншого – розчаруванням науковців і практиків від дій заполітизованого керівництва державою, яке працює, не маючи стратегічних планів, не будуючи прозорих, зрозумілих перспектив.

Тим часом у сфері світових економічних криз відбуваються певні фінансові, монетарні та інші процеси, які ув'язуються зі сферальними українськими негараздами, що мають конкретні показники: підвищення тарифно-цінової позиції, скорочення малого підприємництва, спад суспільного виробництва, інфляція, погіршення життєвого рівня.

Необхідно сказати, що в Україні існує економічний резерв, який може щонайменше в 2–3 рази збільшити державний бюджет і покращити соціальні стандарти життя і захисту громадян.

Економічний резерв перебуває не лише у сфері виробництва і реалізації продукції, підвищенні податків на легальну економічну діяльність, а й у сфері руйнування схем, що дають змогу олігархічним угрупованням уникати оподаткування.

Усім відомо, що надприбутки продовжують привласнюватися через відпрацьовані різноманітні тіньові механізми в усіх галузях національного господарства. Найважливішими засобами їх попередження є, наприклад:

- облік усіх митних платежів, ліквідація контрабанди. За попередніми даними, ліквідація митних «халатностей» може дати додатково в бюджет до 30 млрд грн.
- розкриття афер та махінацій у паливно-енергетичному комплексі. Розвінчання буму про економічно-енергетичну «безвихідь» України. Зусиллями пропаганди в населення України створено уявлення про нібито бідність нашої держави на паливно-енергетичні ресурси.

Згідно зі щорічними даними, за видобутком енергоносіїв Україна посідає 3–4 місце в Європі після Росії, Норвегії та Англії (90 млн тонн вугілля, 7 млн тонн нафти, 20 млрд куб. м. газу додатково доповнюються 40 млрд куб. м. газу, які платить Росія за транзит українською територією свого газу в Західну Європу). За попередніми даними, ця діяльність може дати додаткові надходження до бюджету в сумі близько 30 млрд грн.

Введення податків на надприбутки крупних корпорацій і фізичних осіб, предмети розкоші (наддорогі автомобілі, коштовності, велику і надлишкову нерухомість) теж може збільшити надходження до бюджету.

Тим часом економічна політика загалом потребує суттєвого коригування з переорієнтацією на повний господарський регіональний розрахунок, що може розв'язати руки для прояву творчої ініціативи регіонам.

При теперішній дохідній частині бюджету за рахунок згаданих чинників можна додатково отримати значні надходження до державного і місцевих бюджетів (табл. 1).

Таблиця 1

Прогнозовані додаткові надходження до державного і місцевих бюджетів

№ п/п	Засоби впливу	Сума додаткових надходжень, грн.
1	Контроль за митними зборами. Ліквідація контр-рабанди	30 млрд
2	Удосконалення обліку в паливно-енергетичному комплексі і галузей, які експлуатують державні енергетичні ресурси	30 млрд
3	Детінізація експортних схем металу, міндобрив, зерна, спирту	40 млрд
4	Додаткові надходження від оподаткування необлікованих підакцизних товарів	30 млрд
5	Оподаткування надприбутків олігархів, банків, великого майна	10 млрд
	Загальна сума додаткових надходжень	140 млрд

Дані розрахунки відображають лише умовну картину з можливим збільшенням надходжень до державного бюджету, якими можна не лише пом'якшити кризові удари, а й накопити ресурси для проведення ефективних реформ. Досягнути змін можна завдяки впровадженню Економічної Конституції України, що може змінити і зміцнити міжнародний імідж України.

Зовнішня політика Української держави на даний час, з нашої точки зору, перебуває у стадії формування і полягає в тому, щоб увійти у світове співтовариство рівноправним партнером. У глобальних інтеграційних проєктах можуть брати участь лише самодостатні сильні національні економіки.

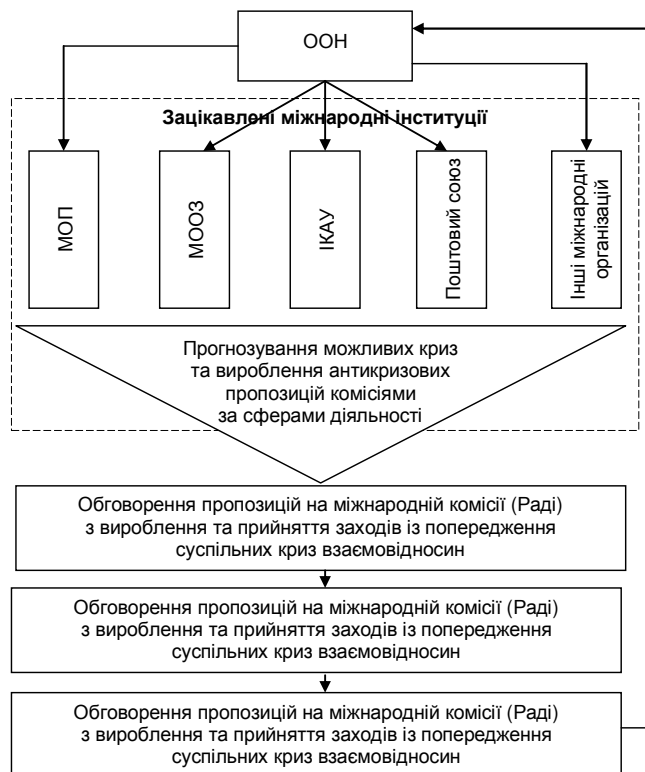
Об'єктивні процеси міждержавної взаємодії можна використовувати в інтересах власного народу. Саме тому, за нашим переконанням, потрібно запропонувати програму конструктивного добросусідства з Росією, розраховану на 5–10 років, з одночасно прискореною інтеграцією до ЄС, що може розширити перелік замовлень на високотехнологічну продукцію тощо.

Висновки і пропозиції. Для того щоб, користуючись виявленими закономірностями в системі криз в умовах глобалізації, забезпечити цілеспрямований вплив на ці процеси в планетарному масштабі, міжнародному співтовариству доцільно вже сьогодні, невідкладно, мобілізувати зусилля для вироблення норм взаємовідносин в усіх сферах суспільного співжиття. Це дасть змогу регламентувати, з морально-гуманістичних позицій, міжнародні взаємовідносини, і не лише у сфері, наприклад, торгівлі, як це має місце між окремими народами сьогодні, а й у релігійно-духовній й інших формах суспільного життя.

Концептуальні засади функціонування згадуваної міжнародної комісії з проблем урегулювання криз взаємовідносин представлено на рис. 2.

Рисунок 2

Концептуальні засади функціонування міжнародної комісії з проблем урегулювання криз взаємовідносин

Визрів час впровадити в життя принцип: «Від налагодження конструктивних взаємовідносин у передкризовому періоді до послідовного і логічного послаблення дії можливих негативних явищ і плавного переведу їх на рейки вдосконалення взаємовідносин і впровадження реформ, залежно від сфер суспільної діяльності». Така теза може отримати вираження певною формулою, наприклад:

$$ПОКВ + ВКФ + ЛІЧ... = СФС,$$

де *ПОКВ* – прогнозування можливих суперечностей організації конструктивних взаємовідносин;

ВКФ – вироблення механізмів впливу на кризоутворювальні чинники;

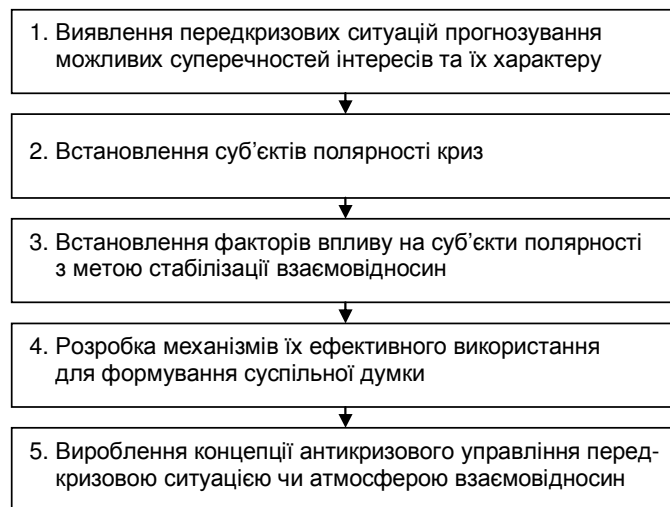
ЛІЧ – локалізація інших негативних чинників;

СФС – стабільне функціонування суспільства чи сфери суспільного життя.

Етапність прогнозування можливих суперечностей та організацію управління кризами взаємовідносин представлено на рис. 3.

Рисунок 3

Етапи управління кризами взаємовідносин

Народна мудрість каже: «Усе нове – добре забуте старе». У сьогоднішніх умовах комунікативного забезпечення представляється можливість повною мірою впровадити запропоновані розробки в життя.

Міжнародним інституціям під егідою ООН доцільно було б об'єднатись, створити міжнародну комісію (Раду) з цієї проблематики та розпочати вироблення конкретних організаційних заходів з їх вирішення цивілізованим, мирним шляхом.

За твердженням учених, на нашій планеті за час її існування відбулося приблизно 50 тис. малих і великих воєн, які були наслідком тієї чи іншої кризи, що їй передували. Неможливо назвати число жертв і обсяги матеріальних збитків, які мали місце в результаті воєн протягом цього часу. Немає потреби наводити суми, які вимірюються в різних грошових одиницях з різною їх вартістю. Радянська пропандга називала триліонні показники в рублях. Вартість цієї грошової одиниці була вищою від долара.

Причиною їх виникнення, у більшості випадків, було власне погіршення спочатку взаємовідносин на міждержавному рівні, у кожному випадку чи то релігійних, чи економічних, чи територіальних, чи національних, які вже потім призводили до множення всіх подальших криз, у т. ч. й загальносуспільних. Підтвердженням сказаного є розрив і руйнування відносин, які понад 70 років формувались у колишньому СРСР. Поза сумнівом, криза взаємовідносин, яка міститься в основі всіх криз, породжувала і породжує ці негативні явища. Тим часом, у їх попередженні найважливішу роль може відігравати сферальна регламентація діяльності.

В економіці цю функцію може виконувати Економічна Конституція України. Усі ці та інші обставини зумовлюють необхідність її розробки і впровадження. Згаданий документ, ґрунтуючись на економічних закономірностях, регламентуватиме економічну діяльність України. Таким чином, створюються передумови для попередження кризових процесів та забезпечення стабільного розвитку держави, економіки, політичного спокою в Україні, зростання міжнародного авторитету України у світовому співтоваристві, створення сприятливого клімату для залучення в національну економіку зарубіжних інвестицій.

Література

1. Антикризове управління підприємством : Навч. посібник / А. Д. Чернявський; Міжрегіональна Акад. упр. персоналом. – К.: МАУП, 2006. – 251 с.
2. Андрушків Б. М., Вовк Ю. Я. та ін. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство – Тернопіль: Тернограф, 2008. – 424 с.

3. Андрушків Б. М., Черничинець С. П. Корпоративне управління: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2011. – 528 с.
4. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник. Вид. 2-ге, виправл. і доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 504 с.
5. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
6. Крутько В. Введение в менеджмент кризисных ситуаций: Практические рекомендации / В. Крутько. – Ірпінь: МЗУУП, 1994. – 52 с.
7. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 595 с.
8. Павлов И. Поведенческая теория – позитивный подход к исследованию экономической деятельности / И. Павлов // Вопросы экономики. – 2008. – № 6. – С. 64–79.
9. Шиллер Р. Кризис – это новые возможности для развития финансовых рынков / Р. Шиллер // Beyond Transition / Экономический вестник о вопросах переходной экономики. – 2007. – № 16. – С. 18.
10. Туган-Барановский М. Н. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии / М. Н. Туган-Барановский – К.: Наукова думка, 2004. – 368 с.
11. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

Стаття надійшла до редакції 20 квітня 2011 р.